భారతదేశ చరిత్ర

మౌర్యుల చరిత్రకు ఆధారాలు

మౌర్య సామ్రాజ్యం (క్రీపూ. 321 - క్రీపూ. 184)

మగధను పరిపాలిస్తున్న చివరి నంద రాజైన ధననందుడిని ఓడించిన చంద్రగుప్త మౌర్యుడు క్రీ.పూ. 321లో మౌర్య సామ్రాజ్యాన్ని స్థాపించాడు. మౌర్యుల్లో గొప్పవాడు అశోకుడు. చివరి మౌర్య చక్రవర్తి బృహద్రథుడిని చంపి క్రీ.పూ. 184లో పుష్యమిత్ర శుంగుడు శుంగ వంశాన్ని స్థాపించాడు.

★ కౌటిల్యుడు రచించిన అర్థశాస్త్రం మౌర్యుల రాజకీయ చరిత్రకు ప్రధాన ఆధారం. దీన్ని సంస్కృత భాషలో రాశారు. ఇందులో 15 అధికరణాలు (అధ్యాయాలు) ఉన్నాయి.

★ ఇది రాజనీతి, గూఢచారి వ్యవస్థ, ఉద్యోగుల అవినీతి లాంటి విషయాలను వివరిస్తుంది.

★ ఆర్. శ్యామశాస్త్రి ఈ గ్రంథాన్ని 1904లో కనుక్కుని, 1924 నాటికి ఆంగ్లంలోకి అనువదించారు.

★ మరొక ప్రధాన ఆధార గ్రంథం – మెగస్తనీస్ రచించిన 'ఇండికా'. ఈ గ్రంథం మౌర్యుల కాలంనాటి సాంఘిక, ఆర్థిక పరిస్థితులను వివరిస్తుంది.

★ సైనిక పాలన, నగర పాలన (పాటలీపుత్ర నగరం), వర్ణ వ్యవస్థ, బానిస విధానం మొదలైన విషయాలను మెగస్తనీస్ ఇండికాలో వివరించాడు. ఆ రోజుల్లో 7 ప్రధాన కులాలున్నాయని రాశాడు.

★ క్రీ.శ. అయిదో శతాబ్దంలో (గుప్తుల కాలం) విశాఖదత్తుడు రాసిన ముద్రారాక్షసం మౌర్య రాజ్య స్థాపనను, విష్ణుపురాణం మౌర్య వంశానుక్రమాన్ని వివరిస్తాయి.

★ బౌద్ధ జాతక కథలు, దిఘనికాయ, వంశథపకాశిని లాంటి బౌద్ధ సాహిత్యం నాటి సామాజిక ఆర్థిక పరిస్థితులను, బౌద్ధమత ప్రభావాన్ని, మౌర్యుల క్షత్రియ మూలాలకు సంబంధించిన సమాచారాన్ని అందిస్తాయి.

★ శ్రీలంక/ సింహళ బౌద్ధ గ్రంథాలైన దీపవంశం, మహావంశం అశోకుడు బౌద్ధమత వ్యాప్తికి చేసిన కృషిని వివరిస్తాయి.

★ హేమచంద్రుడు రచించిన పరిశిష్ఠ పర్వం చంద్రగుప్త మౌర్యుడు జైన మతాన్ని స్వీకరించడం, జైన మతాన్ని దక్షిణ భారతదేశానికి విస్తరించడాన్ని వివరిస్తుంది.

★ అశోకుడు వేయించిన 14 ప్రధాన శిలా శాసనాలు, 7 చిన్న రాతిస్తంభ శాసనాలు, 84 వేల స్తూపాలు మౌర్యుల చరిత్రకు ప్రధాన పురావస్తు ఆధారాలు.

★ అశోకుడి శాసనాల్లోని బ్రాహ్మీ లిపిని 1837లో జేమ్స్ ప్రిన్సెప్ అనే కంపెనీ ఉద్యోగి చదివి వివరించాడు (పరిష్కరించాడు).

★ అశోకుడి శాసనాలు అధికంగా ప్రాకృత భాషలో, బ్రాహ్మీలిపిలో ఉన్నాయి.

★ భారతదేశంలో తొలి శాసన సాహిత్యం అశోకుడి శాసనాలే.

★ అశోకుడి శాసనాలకు వినియోగించిన రాళ్లను చూనార్ నుంచి తెప్పించారు.

★ రాజ్య సరిహద్దుల్లో ప్రధాన శిలాశాసనాలు, రాజ్య అంతర్భాగంలో చిన్న రాతి స్తంభ శాసనాలు వేశారు.

★ సరిహద్దుల్లో వేసిన శాసనాలు ఖరోష్ఠి లిపిలో ఉన్నాయి. ఖరోష్ఠి లిపిని కుడి నుంచి ఎడమకు రాస్తారు.

★ దశరథుడు వేయించిన నాగార్జునకొండ గుహ శాసనం అజీవకులకు గుహలను దానం చేసిన విషయాన్ని తెలియజేస్తుంది.

★ జునాఘడ్ శాసనం (రుద్రదమనుడు) పుష్యగుప్తుడు సుదర్శన తటాకం తవ్వించడం గురించి వివరిస్తుంది.

★ సోహగౌర, మహాస్థాన్ శాసనాలు చంద్రగుప్త మౌర్యుడి కాలంనాటి కరవు సహాయక చర్యల గురించి వివరిస్తున్నాయి.

★ మౌర్యుల కాలంనాటి ప్రధాన వెండి నాణెం ఫణ. నాటి నాణేలు విద్దాంక నాణేలు (Punch Marked Coins) గా ప్రసిద్ధి చెందాయి (కర్షపణ నాటి రాగి నాణెం).

★ నాటి కుండలు నలుపురంగులో ఉండేవి. వీటిని నార్తరన్ బ్లాక్ పాలిష్డ్ పాత్రలు అంటారు. నాటి శాసన స్తంభాలు, స్తూపాలపై చిత్రించిన, చెక్కిన జంతువుల బొమ్మలు నాటి కళా నైపుణ్యాన్ని చాటుతున్నాయి.

రాజకీయ చరిత్ర

చంద్రగుప్త మౌర్యుడు (క్రీపూ. 321 - 297)

★ ఇతడు క్రీ.పూ 321లో చివరి నంద వంశ రాజు ధననందుడిని ఓడించి పాటలీపుత్రాన్ని ఆక్రమించి మౌర్య సామ్రాజ్యాన్ని, మౌర్య వంశాన్ని స్థాపించాడు. మౌర్య వంశ, రాజ్య స్థాపకుడు చంద్రగుప్త మౌర్యుడే.

★ రాజ్యస్థాపనలో చంద్రగుప్త మౌర్యుడికి చాణక్యుడు/ కౌటిల్యుడు/ విష్ణుగోపుడు అనే వ్యక్తి సహకరించాడు.

★ క్రీ.పూ. 305 లో వాయవ్య భారతదేశాన్ని పరిపాలిస్తున్న సెల్యూకస్ నికేటర్‌ను ఓడించి, అతని కుమార్తె హెలీనాను పెళ్లి చేసుకున్నాడు.

★ సెల్యూకస్ నికేటర్‌కు (అలెగ్జాండర్ ప్రతినిధి) చంద్రగుప్త మౌర్యుడు 500 ఏనుగులను బహుమతిగా పంపాడు.

★ సెల్యూకస్ నికేటర్ మెగస్తనీస్ అనే గ్రీకు రాయబారిని చంద్రగుప్త మౌర్యుడి ఆస్థానానికి పంపాడు.

★ మెగస్తనీస్ గ్రీకు భాషలో ఇండికా గ్రంథాన్ని రచించాడు. ఇండికా గ్రంథం అసలు ప్రతి లభించడం లేదు. నాటి గ్రీకు రచయితల రచనల్లోని ఇండికా ఆధారంగా నాటి భారతదేశ సాంఘిక, ఆర్థిక పరిస్థితులు తెలుసుకున్నారు.

★ చంద్రగుప్త మౌర్యుడి కాలంలోనే పుష్యగుప్తుడు గుజరాత్/ సౌరాష్ట్రలో సుదర్శన తటాకాన్ని తవ్వించాడు.

★ చంద్రగుప్త మౌర్యుడిని పురాణాలు, ముద్రారాక్షసం గ్రంథాలు శూద్రుడిగా, గ్రీకు, జైన మత గ్రంథాలు హీనకులజుడిగా, బౌద్ధ మత గ్రంథాలు క్షత్రియుడిగా పేర్కొంటున్నాయి (మహా వంశం).

★ పిప్పిలి వనంలో మౌర్యులు అనే క్షత్రియ తెగ ఉండేదని దిఘనికాయలో పేర్కొన్నారు.

★ చంద్రగుప్త మౌర్యుడు భద్రబాహుని సలహాపై దిగంబర జైన మతాన్ని స్వీకరించి, కర్ణాటకలోని శ్రావణ బెళగొళలో సల్లేఖన వ్రతాన్ని ఆచరించాడు. అక్కడి కొండను చంద్రగుప్త బసదిగా పిలుస్తారు (పరిశిష్ట పర్వం గ్రంథంలో హేమచంద్రుడు పేర్కొన్నాడు)

★ శ్రావణ బెళగొళలో గోమటేశ్వర విగ్రహాన్ని పశ్చిమ చాళుక్యుల మంత్రి చాముండ రాయుడు ఏర్పాటు చేశాడు. అక్కడ 12 సంవత్సరాలకు ఒకసారి మహామస్తకాభిషేకం నిర్వహిస్తారు.

బిందుసారుడు క్రీపూ 297 - 273

★ చంద్రగుప్త మౌర్యుడి అనంతరం అతడి కుమారుడు బిందుసారుడు రాజయ్యాడు. ఇతడి భార్య పేరు సుభద్రాంగి.

★ బిందుసారుడి బిరుదు 'అమిత్రఘాత/ అమిత్రో ఖేటస్ (శత్రు సంహారకుడు).

★ బిందుసారుడి కాలంలో సిరియా రాజు మొదటి ఆంటియోకస్ పంపిన రాయబారి డయమోకస్ / డైమాకస్ భారతదేశానికి వచ్చాడు.

★ పింగళి వత్సలుడు అనే అజీవక మతానికి చెందిన జ్యోతిష్కుడు బిందుసారుడి ఆస్థానంలో ఉండేవాడు.

★ బిందుసారుడి కాలంలో పెద్ద కుమారుడు సుమన తక్షశిలకు, అశోకుడు ఉజ్జయినికి గవర్నర్‌లుగా (కుమారామాత్యులు) పనిచేశారు.

★ తక్షశిలలో వచ్చిన ప్రజా తిరుగుబాటును అణిచివేసిన అశోకుడు అక్కడ కుమారామాత్యుడిగా పనిచేశాడు

★ ఆర్యమంజుశ్రీ రాసిన మూలకల్ప గ్రంథం బిందుసారుడి గురించి వివరిస్తుంది.

★ చాణక్యుడు బిందుసారుడి వద్ద కూడా కొంతకాలం ప్రధానమంత్రిగా పని చేసినట్లు తారానాథుడు అనే టిబెట్ చరిత్రకారుడు పేర్కొన్నాడు.

అశోకుడు (క్రీపూ. 273 - 232)

★ అశోకుడు బిందుసారుడు, సుభద్రాంగిల కుమారుడు.

★ అశోకుడి బిరుదులు: దేవానాంప్రియ, ప్రియదర్శి

★ అశోకుడు అనే పేరున్న మస్కి శాసనం 1915లో కర్ణాటకలో లభించింది (రాణ్యు అశోక్ అనే పేరున్న కనగనహళ్లి శాసనం కర్ణాటకలో లభించింది).

★ అశోకుడు మొదట ఉజ్జయినికి, తర్వాత తక్షశిలకు యువరాజు/ అమాత్యుడు/ కుమారామాత్యుడు/ గవర్నర్‌గా పని చేశాడు.

★ అశోకుడి పట్టపు రాణిగా అసంధిమిత్రను పేర్కొంటారు.

★ అశోకుడి కుమారులు: మహేంద్రుడు, తివార, కుణాలుడు, జలౌకుడు

★ కుమార్తెలు: సంఘమిత్ర, చారుమతి

★ చారుమతి దేవపాలుడు అనే నేపాల్ రాజవంశీయుడిని వివాహం చేసుకుంది.

★ మహేంద్ర, సంఘమిత్ర సింహళంలో బౌద్ధ మతాన్ని ప్రచారం చేశారు.

★ శాసనాల్లో పేర్కొన్న అశోకుడి ఏకైక కుమారుడు తివార.

★ అశోకుడి పట్టాభిషేకం క్రీ.పూ. 269లో జరిగింది.

★ అశోకుడు క్రీ.పూ. 261లో కళింగ యుద్ధం చేశాడు. నాటి కళింగ పాలకుడు అనంత పద్మనాభుడు. కళింగ యుద్ధం గురించి అశోకుడి 13వ శిలాశాసనం వివరిస్తోంది.

★ 13వ శిలాశాసనాన్నే దౌళి/ జౌగాడ శాసనం అంటారు. ఈ శాసనంలో అశోకుడు తను పాలనకు వచ్చిన తొమ్మిదో పాలనా సంవత్సరంలో కళింగ యుద్ధం చేసినట్లు పేర్కొన్నాడు.

★ 'అశోకుడి జీవితంలో కళింగ యుద్ధం ఒక మలుపు' అని రాయ్‌చౌదరి అనే చరిత్రకారుడు వ్యాఖ్యానించాడు.

★ 'యుద్ధంలో విజయం సాధించి యుద్ధాన్ని త్యజించిన ఏకైక పాలకుడు అశోకుడు' అని హెచ్.జి. వెల్స్ అనే చరిత్రకారుడు పేర్కొన్నాడు.

★ 'సీజరు వచ్చి తెలుసుకుని జయించాడు. అశోకుడు జయించి తెలుసుకున్నాడు' అని లారెన్స్ బనియన్ పేర్కొన్నాడు.

★ దక్షిణా పథానికి వెళ్లే భూ, జల మార్గాలు కళింగ ఆధీనంలో ఉండటంతో అశోకుడు కళింగ యుద్ధం చేశాడు.

★ అశోకుడి బౌద్ధ మత గురువు ఉపగుప్తుడు.

★ అశోకుడి ప్రధానమంత్రిగా పని చేసిన వ్యక్తి రాధాగుప్తుడు.

★ అశోకుడు సోన, ఉత్తర అనే ఉద్యోగులను బర్మా దేశానికి పంపించి, బౌద్ధాన్ని వ్యాప్తి చేయించాడు.

★ క్రీ.పూ. 250లో అశోకుడు పాటలీపుత్రంలో మొగలిపుత్త తిస్స అధ్యక్షతన మూడో బౌద్ధ సంగీతిని నిర్వహించాడు.

★ మూడో బౌద్ధ సంగీతిలోనే అభిదమ్మ పీటకాన్ని రాశారు.

★ అశోకుడు ప్రచారం చేసిన నైతిక నియమాలను 'ధమ్మ' అంటారు.

★ ధమ్మ ప్రాకృత పదం, ధర్మ అనేది సంస్కృత పదం.

★ అశోకుడు ధర్మ సిద్ధాంతాన్ని ప్రచారం చేయడానికి ధర్మ మహామాత్రులు అనే ఉద్యోగులను నియమించినట్లు అయిదో శిలాశాసనం వివరిస్తోంది.

అశోకుడికి సమకాలీనులైన ప్రపంచ పాలకులు

సిరియా రాజు – రెండో ఆంటియోకస్

ఈజిప్ట్ రాజు – మూడో టాలమీ

మాసిడోనియా రాజు – గోనాటస్

ఎపిరస్ రాజు – అలెగ్జాండర్

★ చివరి మౌర్య వంశ చక్రవర్తి బృహద్రధుడిని క్రీ.పూ.184లో ఓడించిన పుష్యమిత్ర శుంగుడు మగధలో శుంగ వంశాన్ని స్థాపించాడు.

★ చివరి శుంగ వంశ రాజు దేవభూతిని చంపి వసుదేవ కణ్వుడు కణ్వ వంశాన్ని స్థాపించాడు.

★ చివరి కణ్వ వంశ రాజు సుశర్మను చంపింది శాతవాహన రాజు మొదటి పులోమావి.

మౌర్యుల సంస్కృతి - పాలనకు సంబంధించిన అంశాలు

మౌర్యులు తమ సామ్రాజ్యాన్ని ఆహారాలు (రాష్ట్రాలు), విషయాలు (జిల్లాలు), గ్రామాలుగా విభజించారు. రాజుకు పరిపాలనలో సాయం చేసేందుకు మంత్రి పరిషత్ ఉండేది.

✧ 'మంత్రి పరిషత్ రాజు శకటంలో ఒక చక్రం లాంటిది' అని కౌటిల్యుడు పేర్కొన్నాడు.

✧ రాజ్యాన్ని ఉత్తరాపథం (తక్షశిల), దక్షిణాపథం (సువర్ణగిరి), అవంతీపథం (ఉజ్జయిని), తూర్పుపథం/ కళింగపథం (తోసాలి/ దౌళి)గా విభజించారు.

✧ రాష్ట్రాలకు పాలకులుగా రాజకుమారులను నియమిస్తే వారిని కుమారామాత్యులు అనేవారు.

✧ రాష్ట్ర పాలకులుగా రాజ కుటుంబీకులు నియమితులైతే, వారిని ఆర్య పుత్రులు అనేవారు.

✧ కోశాధికారిని సన్నిధాత అని, పన్ను వసూలు అధికారిని సమాహర్త అని, శాంతి భద్రతల పరిరక్షక అధికారిని దండపాలుడు అని, అకౌంటెంట్ జనరల్‌ను అక్షపటలిక అని పిలిచేవారు.

✧ ప్రాదేశిక, యుక్త, రజ్జుక అనే రెవెన్యూ ఉద్యోగులు పాలనలో సహాయపడేవారు.

✧ నాటి గూఢచారి వ్యవస్థ గురించి కౌటిల్యుడు అర్థశాస్త్రంలో వివరించాడు.

✧ మగ గూఢచారులను 'గూఢ పురుషులు' అని, స్త్రీ గూఢచారులను 'సత్రిన్'లు అని పిలిచేవారు.

✧ సరిహద్దు ప్రాంతాల గవర్నర్‌లను అంతమహామాత్రులు అనేవారు.

✧ నాటి ప్రధాన రెవెన్యూ ఉద్యోగి రజ్జుక. రజ్జుకకు యుక్త అనే అధికారి సహాయపడేవారు.

✧ గ్రామ అధిపతిని గ్రామికుడు అనేవారు.

✧ 100 గ్రామాలపై అధిపతిని 'స్థానికుడు' అని, 10 గ్రామాలపై అధిపతిని 'గోప' అని పేర్కొన్నారు.

✧ జిల్లా అధికారినే 'రజ్జుక' అని పిలిచేవారు.

✧ పాటలీపుత్ర నగర పాలన గురించి మెగస్తనీస్ ఇండికాలో వివరించాడు. 30 మంది సభ్యులు ఉన్న కమిటీ ఆరు ఉప కమిటీలుగా విడిపోయి, నగర పాలన చేసేదని పేర్కొన్నాడు.

✧ నాగరికుడికి గోప, స్థానిక అనే అధికారులు పాలనలో తోడ్పడేవారు.

✧ అశోకుడు తన శాసనాల్లో గూఢచారులను పతివేదకులు, పులిసానులు అని ప్రస్తావించాడు.

✧ సివిల్ న్యాయ స్థానాలను ధర్మస్థీయ అని, క్రిమినల్ న్యాయస్థానాలను కంఠక శోధన అని పిలిచారు.

✧ మౌర్యుల సైన్యంలో 6 లక్షల పదాతి దళం, 30 వేల అశ్విక దళం, తొమ్మిదివేల గజ దళం, వెయ్యి రథాలు ఉన్నట్లు ప్లినీ పేర్కొన్నాడు.

✤ అశోకుడు దేశవ్యాప్తంగా 84 వేల స్తూపాలను నిర్మించాడు.

✤ అశోకుడి స్తూపాల్లో సాంచి, సారనాథ్, బార్హూత్ స్తూపాలు ప్రసిద్ధి చెందాయి.

✤ అశోకుడు బౌద్ధ మతం స్వీకరించినట్లు భబ్రు శాసనం వివరిస్తోంది.

✤ భారత జాతీయ చిహ్నమైన సింహతలాటంను సారనాథ్ స్తూపం నుంచి గ్రహించారు.

✤ సాంచి స్తూపం మధ్యప్రదేశ్‌లోని భోపాల్ వద్ద (విదిశ ప్రాంతంలో) ఉంది.

✤ సారనాథ్ స్తూపం ఉత్తర్ ప్రదేశ్‌లో ఉంది.

రచయిత: బొత్స నాగరాజు